

УДК 7.027:738.1](477-25+477.43)»195»

Корусь Олена Павлівна

аспірантка,
Інститут мистецтвознавства, етнології
та фольклористики ім. М. Т. Рильського,
старший науковий співробітник,
Національний музей "Київська картинна галерея"
(Київ, Україна)
ritanat79@gmail.com

Korus'Olena

PhD student,
Rylsky Institute for Art Studies,
Folklore and Ethnology,
Senior Researcher of National Museum
"Kyiv picture gallery"
(Kyiv, Ukraine)

МАЛА ПЛАСТИКА КЛАВДІЇ ФІЛОНОВИЧ КІНЦЯ 1940-Х – ПОЧАТКУ 1950-Х РР. ДЛЯ ФАРФОРОВИХ ЗАВОДІВ КИЄВА ТА ПОЛОННОГО

CLAUDIA FILONOVICH'S FIGURINES MADE FOR PORCELAIN FACTORIES OF KYIV AND POLONNE IN THE LATE 1940s – THE EARLY 1950s

Анотація

Пропоноване дослідження повертає з небуття ім'я українського скульптора Клавдії Філонович, яка працювала над пластикою малих форм у Харкові, Києві і Полонному, вводить до наукового обігу не опубліковані раніше архівні джерела та предмети з музейних колекцій і доповнює загальновідому біографію митця новими фактами. А також повертає авторство раніше не атрибутованим творам малої фарфорової пластики, корегує атрибуцію творів із музейних зібрань Києва і Хмельницького.

Ключові слова: Клавдія Філонович, Київський експериментальний кераміко-художній завод, КЕКХЗ, артіль "Керамік", Полонне, скульптура, мала пластика, фарфор.

Summary

The task of this research is to return of a Ukrainian sculptor's name, who created porcelain figurines in Kharkov, Kyiv, and Polonne, from non-existence. Not published previously archival sources and works from museums' collections have been introduced. The well-known artist's biography have been complemented with the new facts. The authorship of previously untapped porcelain figurines has been reconstructed. The attribution of Kyiv and Khmelnytskyi museums' collections have been improved.

Key words: Claudia Filonovich, Kiev Experimental Ceramic Art Factory's porcelain, KECAF, artel "Ceramics", Polonne, sculpture, figurines, porcelain.

Творчість Клавдії Філонович відома багатьом поціновувачам малої фарфорової пластики лише за одним твором – "Колгоспниця". Біографічні відомості про художницю в літературі¹ та мережі Інтернету² дублюються та обмежуються одним невеличким абзацом, у якому вказано роки життя, навчання, вступу до Спілки художників України (далі – НСХУ) і ранню дату участі в республіканських виставках (1938), яка не є правильною. Між тим, вивчення особової справи члена НСХУ³ розкрило подробиці життя художниці, ознайомило з її творами, розширило перелік її внесків до фарфорової промисловості.

1 Школьна О. В. Київський художній фарфор ХХ ст. – К., 2011. – С. 207.

2 Філонович Клавдія Петрівна / [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkov.vbelous.net/artists/filonov.htm> (дата звернення: 15.05.2018). – Названіе с екрана.

3 Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України). – Ф. 581. – Оп. 2. – Спр. 54. – Арк. 72–90.

Актуальність та новизна матеріалу полягає в тому, що біографія К. Філонович та її мала фарфорова пластика не є відомими широкому загалові, частина творчого доробку художниці в цій галузі не атрибутована під її авторством в музейних зібраннях України та не вивчена. Задіяні в дослідженні архівні документи, пов'язані з її життям та творчістю, не потрапляли до сфери наукових зацікавлень дослідників.

Метою статті є розширити відомості про життя К. Філонович та її скульптурні твори, які зберігаються в Національному музеї українського народного і декоративного мистецтва (далі – НМУНДМ) та Хмельницькому обласному краєзнавчому музеї (далі – ХОКМ), уточнити їхні атрибуції та датування. Віднайдені архівні дані оприлюднюються вперше, деякі твори з музейних зібрань також публікуються вперше.

К. Філонович (рис. 1) працювала в галузях станкової та книжкової графіки, станкової скульптури і пластики малих форм. Народилася 29.04.1889 у м. Каневі Київської губ. (нині – Черкаська обл.) в родині землеміра. Закінчила сім класів Подільської гімназії в Києві, навчалася в різних художніх школах, екстерном склала іспити на вчителя малювання при Київській художній школі. У 1913–1916 рр. здобула вищу освіту на скульптурному відділенні (спеціальність – “художник-скульптор”) Товариства заохочення мистецтв (Петроград), також навчалася в приватній майстерні професора Р. Баха. З 1907 р. працювала як художник та демонструвала свої твори на виставках. Була членом багатьох професійних товариств художників⁴.

У роки національно-визвольних змагань і українського державотворення жила і вчителювала в с. Прохорівка Полтавської губ. У 1920–1923 рр. була художником-оформлювачем клубу і театру у с. Григорівка на Полтавщині, де створювала декорації, малювала гасла і портрети вождів. Її професійна біографія 1920-х–1940-х рр. доволі насичена. Це насамперед пов'язано з важкими часами, в які вона жила і мала знаходити застосування своїм здібностям, одночасно виконуючи обов'язки художника, ілюстратора, оформлювача, навіть картографа. Як писала сама К. Філонович в автобіографії, “...все життя билась за життя і шматок насущного хліба”⁵, тим більш їй важко жилося, оскільки сім'ї вона не мала і була одинокою. У 1923–1925 рр. працювала художником у майстерні “Фарфор-фаянс-скло” у Києві. У 1924–1925 і 1933–1935 рр. оформила Музей революції, у 1924–1927 рр. була художником-графіком в трудколективі “Що”. У 1927–1948 рр. К. Філонович жила у Харкові, де у 1927–1930 рр. була художником-графіком спочатку в АХЧУ, потім у Сільськогосподарському музеї (1927–1931), у 1929–1936 рр. поєднувала ці обов'язки з роботою в багатьох видавництвах і організаціях⁶. У 1935–1941 та 1948–1949 рр. працювала активістом із рецензування та відгуків на радіопрограмі “Харків-Москва-Київ”. Незважаючи на те, що К. Філонович виконувала різні види робіт, основним напрямом своїх професійних уподобань вона вважала скульптуру. У 1933–1947 рр. вона розробляла скульптурні твори у Харківських художньо-виробничих майстернях, у 1937–1947 рр. створювала моделі для тиражування з гіпсу Харківською скульптурною фабрикою⁷. У роки Другої світової війни в порядку шефства оформлювала Воєнно-окружний та Київський⁸ шпиталі. Крім того, працювала в дитячому журналі “Будь готов” в “Центріздаті”, де писала оповідання і сама їх ілюструвала. Написала книжку спогадів “Записки художника”, розпочавши працювати над нею 22.06.1941, у якій відобразила життя Харкова часів німецької окупації. Твір був схвалений до друку редактором Сенченком як цінний історичний документ, і авторці запропонували самій проілюструвати його.

З 1938 р. художниця марно намагалася вступити до НСХУ, неодноразово подавала заяву, проходила відбір у харківській комісії, однак комісія у Києві не затверджувала її кандидатури. Лише після того, як вона зважилася на відчайдушний крок і написала лист голові спілки О. Пащенку, де викрила наявність не однакових для всіх художників вимог прийому до НСХУ й апелювала до справедливості, на засіданні бюро скульптурної секції в Києві її прийняли до складу НСХУ (1946) з кращими рекомендаціями таких авторитетних художників, як О. Сиротенко і М. Деревус. При цьому комісія зазначала, що художниця живе в складних для творчості умовах, відзначила з її творів скульптури “Витязь” і “Партизанка”.

У 1948 р. К. Філонович отримала замовлення Комітету у справах мистецтв на живописну роботу по

4 Профспілки художників (1909), товариств киян-художників (з 1918) та “Изо” (1924–1927), Асоціації художників Червоної України (АХЧУ) (1927–1930).

5 ЦДАМЛМ України. – Ф. 581. – Оп. 2. – Спр. 54. – Арк. 80.

6 У центральному видавництві Главнауки (1929–1930), видавництвах “Кооперативне село” (1930) і “Кооперована громада” (1929–1930), Укргоспінституті психіатрії (1929–1932), “Центріздаті” (1932–1933), на фабриці наочного посібника (1932–1936).

7 З тих, що тиражувала фабрика, художниця згадувала твори “Олександр Невський” (1937), “Медсестра”, “Багатий врожай”, “Прикордонник”, “Папанінці” (1939), “Друзі” (усі – гіпс).

8 В середині липня 1941 р. евакуйований до Харкова.

фарфору. За рекомендацією голови комітету Є. Дмитрієвої, яка скерувала її на Київський експериментальний кераміко-художній завод (далі – КЕКХЗ), художниця переїхала до Києва й оселилася неподалік заводу. Однак певний час її не брали до штату заводу, двічі відмовляли, про що з обуренням повідомляла Є. Дмитрієва, яка вважала К. Філонович прекрасним творчим робітником, здатним працювати у фарфорі, відзначала скромність художниці, повідомила, що одна з її скульптур була премійована⁹. Згодом К. Філонович взяла до штату. В особовій картці члена НСХУ місцем своєї роботи на посаді скульптора в 1949 р. вона зазначила “фарфоровий експериментальний завод” (КЕКХЗ)¹⁰. Однак, імовірно, її не надто цінували на заводі, оскільки 1950 р. вона переїхала до м. Полонного (нині – Хмельницька обл.) працювати в артіль “Керамік”¹¹, де бракувало штатних скульпторів. Зазначимо, що до з’ясування цього факту було лише відомо, що артіль купувала моделі скульптур в Комітеті у справах мистецтв та в НСХУ, а імена штатних скульпторів артілі ніде не згадувалися¹². Невдовзі, як ідеться в інформаційній довідці на сайті про місто Харків, К. Філонович померла в Харкові 02.10.1952.¹³

Відлік своєї професійної художньої кар’єри К. Філонович вела від 1907 р., коли вперше з живописними роботами взяла участь у Першій жіночій художній виставці в Києві. Відтоді її живопис (акварелі та пастелі) і скульптура постійно експонували в Києві та Харкові, зокрема, на ювілейних виставках пам’яті У. Шекспіра (“Зустріч Макбета і Банко з відьмами”, 1947, Харків), Ш. Руставелі (“Витязь”, 1937, Київ, не збереглася), О. Пушкіна (1949). Її твори закупили для музеїв ім. Г. Сковороди (згоріли під час пожежі) та ім. Т. Шевченка (бюст “Чернишевський”, 1938, Канів), Київського державного музею українського мистецтва (нині – НМУНДМ). Фото деяких робіт, що містяться в особовій справі художниці, дають змогу характеризувати К. Філонович як професійного скульптора, здатного ефектно змодельовувати складну за сюжетом композицію, як, наприклад, “Степан Разін” (1938–1940) (рис. 2).

Оскільки нас більше цікавить мала пластика К. Філонович, зосередимо увагу на її роботі для фарфорової промисловості. Про співпрацю з останньою художниця написала в особовій картці члена НСХУ. Спершу в 1923–1925 рр. вона працювала художником у майстерні тресту “Фарфор-фаянс-скло” в Києві. Однак, що саме вона там створила, не уточнила. Після тривалої перерви майже в чверть століття, у 1948 р. на замовлення Комітету у справах мистецтв для виставки народного мистецтва та художньої-промисловості (1949) К. Філонович створила на 6-ти фарфорових тарілках живописні портрети “знатних людей сільського господарства”¹⁴ – героїв соцпраці П. Ангеліної, М. Озерного, Є. Хобти та ін.¹⁵. Як відомо з документів тресту, розпис та випал тарілок художниця здійснила на технічній базі КЕКХЗ, і навіть сама сплатила 600 крб за випал¹⁶. У 1949 р. на виставці демонстрували п’ять примірників її скульптури “Колгоспниця” (1948), яку пізніше експонували на низці виставок¹⁷. З машинописного каталогу Декадної виставки народного мистецтва і художньої промисловості (1951, Москва¹⁸) вдалося з’ясувати імена авторів розписів фігур “Колгоспниць” та ідентифікувати скульптуру К. Філонович “Тенісистка” (1948). Остання в нинішній атрибуції НМУНДМ фігурує як твір невідомого автора без конкретної дати (“Дівчина-тенісистка”, бісквіт, вис. 25 см; інв. № НД (ФР)–379) (рис. 3).

З п’яти експонованих на виставках 1949 і 1951 рр. фігур “Колгоспниця” відомо місцезнаходження трьох. Дві з них виконані в бісквіті (1948, вис. 22 см): одна зберігається в НМУНДМ (інв. № НД (ФР)–15) (рис. 4), друга – у Луганському обласному художньому музеї, на музейному сайті якого були розміщені фото скульптури¹⁹. Одна скульптура “Колгоспниця” – з надглазурним розписом художниці КЕКХЗ Н. Ф. Велюри (1948, вис. 23,9 см) – зберігається у НМУНДМ (інв. № ФР–5 028, надійшла до музею від КЕКХЗ у 1961 р.) (рис. 5).

9 Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. Р–4 988. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 178.

10 ЦДАМЛМ України. – Ф. 581. – Оп. 2. – Спр. 54. – Арк. 76.

11 Там само.

12 Сформовану в 1927 р. артіль “Керамік” у 1956 р. реорганізували в Полонський завод художньої кераміки, де сформувалася художня лабораторія з власними художниками та скульпторами.

13 Філонович Клавдія Петровна / [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkov.vbelous.net/artists/filonov.htm> (дата звернення 15.05.2018). – Название с экрана.

14 ЦДАМЛМ України. – Ф. 581. – Оп. 2. – Спр. 54. – Арк. 76.

15 Експонували на виставках народного мистецтва та художньої-промисловості (1949) та до 300-річчя Возз’єднання України з Росією. Репродуковані у статті О. Пащенко “На високому піднесенні” у газеті “Радянське мистецтво” від 25.01.1949.

16 ЦДАВО України. – Ф. Р–4 988. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 186.

17 На виставці у Львові (1950), виставці до 300-річчя возз’єднання України з Росією (1954), виставці, присвяченій Першому Всесоюзному з’їзду радянських художників (1957).

18 ЦДАМЛМ України. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 233. – Арк. 184–185.

19 Доля музею та його зібрання після подій 2014 р. на сході України невідома.

Дві скульптури з п'яти були декоровані надглазурним розписом художницею КЕКХЗ Л. М. Пахаревою (1948, вис. 23 см). Ймовірно, саме цей варіант скульптури репродукований на архівному фото²⁰.

Після завершення роботи виставок за наказом Міністерства культури УРСР № 933 від 5.07.1955 деякі твори були передані Київському державному музею українського мистецтва²¹ (нині – НМУНДМ). Скульптура КЕКХЗ “Колгоспниця” в розписі Н. Вілюри в протоколі засідання худради тресту від 17.12.1948 фігурує як “Колгоспниця з козенятком”²², в звіті заводу – як робота, створена і впроваджена у виробництво у 1948 р.²³. “Тенісистка” в картотеці НМУНДМ не має автора. У виписці Дирекції Художніх виставок Комітету у справах мистецтв УРСР про передачу експонатів, які належать підприємствам Міністерства місцевої промисловості, ця скульптура згадана під авторством К. Філонович²⁴.

Означені твори (особливо екземпляри в бісквіті) модельовано ретельно і реалістично. Манера виконання жіночих образів цілком відповідає ідеології (культ спорту та досягнень сільського господарства) та стилістиці мистецтва того часу. Порівнявши скульптуру “Колгоспниця” в бісквіті з екземпляром, глазурованим і розписаним фарбами, стає очевидним, що перший більш ефектний завдяки чіткій проробці деталей, що утворює контрастну гру світла і тіні на матовій поверхні. Фігури гарно сприймаються у своїх розмірах, хоча не втратили б своїх художніх якостей, якби були збільшені до розміру паркової скульптури. Крім скульптур “Колгоспниця” й “Тенісистка” інша, втілена на КЕКХЗ, мала пластика К. Філонович невідома. Особлива цінність розглянутих творів полягає в тому, що вони належали до перших скульптур, втілених у фарфорі на КЕКХЗ, коли завод проводив експериментальні роботи з випалу власного фарфору і засвоєння нових виробів²⁵.

Перелік робіт К. Філонович, масово тиражованих у фарфорі, доповнюють створені у 1950 р. в Полонному: скульптура “Агітатор”²⁶ і три сюжетні композиції за мотивами роману О. Пушкіна “Євгеній Онегін”: “Євгеній Онегін і Тетяна в саду”, “Ленський і Ольга” (рис. 6) та “Євгеній Онегін і Тетяна, пояснення”²⁷ (рис. 7). Пушкінські персонажі були створені з нагоди 150-ї річниці від дня народження поета, що відзначалася в країні 1949 р. Можливо, одна з фарфорових скульптур є варіантом композиції, розробленої художницею до ювілейної пушкінської виставки (1949), в якій вона брала участь. Відтворені сцени мають оповідальний характер, вони розкривають основні сюжетні лінії літературного твору і навіть відображають деякий психологізм ситуацій. У них авторка продемонструвала свою здатність розставляти мізансцени та пов'язувати їх у струнку розповідь / серію (останнє підкреслено однаковим трактуванням постаментів композицій). К. Філонович втілила впізнавані образи головних героїв роману О. Пушкіна, дотрималася достовірності передачі стилю епохи в зображенні костюмів. Щоправда, пластичне моделювання тиражованих артілю “Керамік” фігур втратило властиву для київських фарфорових творів К. Філонович деталізованість. На жаль, авторських моделей цих композицій не знайдено, а їхній тиражний варіант зайвий раз підтверджує низьку технологічну якість продукції артілі, яку неодноразово піддавали критиці. Тим не менше, означені твори доповнюють наше уявлення про творчість митця і мають принаймні історичну цінність як приклад асортименту артілі “Керамік” початку 1950-х рр. Доки Полонський завод художньої кераміки діяв, вироби артілі зберігалися в заводському музеї. Після завершення процедури банкрутства (2010) колекцію заводського музею передали до ХОКМ. Частина предметів цієї колекції, зокрема твори К. Філонович на пушкінську тематику без зазначення авторства, репродуковані в каталозі²⁸. На жаль, за браком експозиційних площ і устаткування колекція не представлена в експозиції музею, а зберігається у фондосховищі.

Резюмуючи отримані з архівних джерел відомості, можна констатувати, що К. Філонович зробила принаймні шість моделей малої пластики для продукування у фарфорі, всі вони є відображенням певних етапів розвитку фарфорових підприємств у Києві та в Полонному.

Висновки. У статті доповнені біографічні відомості про К. Філонович, атрибутовані чотири твори з музейних зібрань, уточнені їхні назви та датування, окреслені обставини створення деяких. Виявлено ім'я

20 Школьна О. В. Київський художній фарфор ХХ ст. ... – С. 206.

21 Документи на експонати, передані з різних установ на постійне зберігання до фондів філіалу Музею з балансу на баланс. 1955–1956 рр. Архів НМУНДМ, б / інв. №.

22 ЦДАВО України. – Ф. Р–4 988. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 6.

23 Там само. – Спр. 110. – Арк. 148.

24 Документи виставки “Декада української літератури і мистецтва УРСР”. 1951 р. Архів НМУНДМ, б / інв. №.

25 ЦДАВО України. – Ф. Р–4 988. – Оп. 1. – Спр. 110. – Арк. 155; Спр. 147. – Арк. 13.

26 Серед відомих нам виробів артілі “Керамік” твір поки не виявлено.

27 ЦДАМЛМ України. – Ф. 581. – Оп. 2. – Спр. 54. – Арк. 75.

28 *Карпинская-Романюк Л.* Полонский завод художественной керамики. – Хмельницький, 2013. – С. 111–113.

одного зі скульпторів артлі "Керамік". Надалі необхідно скоригувати наявну музейну атрибуцію, продовжити пошук скульптурних і живописних творів К. Філонович в інших музейних та приватних збірках України. Матеріал може бути використаний для атрибуції творів художниці музейними фахівцями та колекціонерами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Документи на експонати, передані з різних установ на постійне зберігання до фондів філіалу Музею з балансу на баланс. 1955–1956 рр. Архів НМУНДМ, б / інв. №.
2. Документи виставки "Декада української літератури і мистецтва УРСР". 1951 р. Архів НМУНДМ, б / інв. №.
3. *Карпинская-Романюк Л.* Полонский завод художественной керамики / Л. Л. Карпинская-Романюк. – Хмельницький: Тов. "Агенство Рекламист", 2013. – 408 с.: цв. и тон. ил.
4. ЦДАВО України. – Ф. Р–4 988. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 6.
5. ЦДАВО України. – Ф. Р–4 988. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 178.
6. ЦДАВО України. – Ф. Р–4 988. – Оп. 1. – Спр. 110. – Арк. 148.
7. ЦДАВО України. – Ф. Р–4 988. – Оп. 1. – Спр. 147. – Арк. 13.
8. ЦДАМЛМ України. – Ф. 581. – Оп. 2. – Спр. 54. – Арк. 72–90.
9. ЦДАМЛМ України. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 233. – Арк. 184–185.
10. *Школьна О. В.* Київський художній фарфор ХХ ст. / О. В. Школьна. – Київ: День печати, 2011. – 400 с.: ил.
11. Філонович Клавдія Петровна / [Електронний ресурс]: Добро пожаловать в Харьков! / Художники Харьковщины. – Режим доступа: <http://kharkov.vbelous.net/artists/filonov.htm> (дата обращения 5.05.2018). – Название с экрана.

REFERENCES

1. Dokumenty na eksponaty, peredani z riznykh ustanov na postiyne zberezhennya v fondy filialu Muzeyu z balansu na balans [Documents on exhibits, transferred from various institutions for permanent storage to the funds of the Museum filiation from balance sheet to balance sheet. 1955–1956. National museum of Ukrainian folk decorative art archive].
2. Dokumenty po vystavtsi "Dekada ukrayins'koyi literatury i mystetstva URSR" [Documents on the exhibition "The Decade of Ukrainian Literature and Art of the Ukrainian SSR". 1951. National museum of Ukrainian folk decorative art archive].
3. *Karpinskaya-Romanyuk L.* Polonskij zavod hudozhestvennoj keramiki [Polonskij artistic ceramics factory]. – Hmelnickij: Tov. Agenstvo Reklamist, 2013. 408 p.
4. CDAVOU, F. R–4988, op. 1, spr. 76, ark. 6.
5. CDAVOU, F. R–4988, op. 1, spr. 80, ark. 178.
6. CDAVOU, F. R–4988, op. 1, spr. 110, ark. 148.
7. CDAVOU, F. R–4988, op. 1, spr. 147, ark. 13.
8. CDAMLUMU, F. 581, op. 2, spr. 54, ark. 72–90.
9. CDAMLUMU, F. 581, op. 2, spr. 233, ark. 184–185.
10. *Shkol'na O. V.* Kyi'vs'kyj hudozhnij farfor XX st. [Kiev artistic porcelain]. – Kyiv: Den' pechati, 2011. 400 p.
11. Dobro pozhalovat v Harkov [Welcome to Harkov]. Available at: <http://kharkov.vbelous.net/artists/filonov.htm>

Перелік ілюстрацій:

- Рис. 1.** К. Філонович. Фото з особової справи. ЦДАМЛМ України. – Ф. 581. – Оп. 2. – Спр. 54. – Арк. 73.
- Рис. 2.** Степан Разін. 1938–1940 рр. ЦДАМЛМУ. – Ф. 581. – Оп. 2. – Спр. 54. – Арк. 90. Фото з особової справи К. Філонович.
- Рис. 3.** Тенісистка. КЕКХЗ. 1948 р. Зібрання НМУНДМ. Фото П. Шевчука.
- Рис. 4.** Колгоспниця. КЕКХЗ. 1948 р. Зібрання НМУНДМ. Фото П. Шевчука.
- Рис. 5.** Колгоспниця (розпис Н. Велюри). КЕКХЗ. 1948 р. Зібрання НМУНДМ. Фото П. Шевчука.
- Рис. 6.** Ленський і Ольга. Артіль "Керамік". 1950 р. Приватне зібрання.
- Рис. 7.** Євгеній Онегін і Тетяна, пояснення. Артіль "Керамік". 1950 р. Приватне зібрання.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Рис. 7